

Р. Р. ЛАЗЬКО

(УА «Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»)

АБ НАКІРУНКАХ УПЛЫВУ НА БЕЛАРУСЬ РАСІЙСКАГА КРЫЗІСУ 1917 ГОДА

У артыкуле разглядаецца ўплыў на беларускі нацыянальны рух сістэмнага расійскага крызісу пачатку ХХ ст. на этапе яго паглыблення ў гады Першай сусветнай вайны. Слаба мадэрнізаваная Расійская дзяржава аказалася няздольнай да татальнай вайны з моцным праціўнікам, яе войска на тэрыторыі Паўночна-Заходняга краю страціла функцыі абаронцы краіны і далучылася да фактараў, пагражаўшых будучыні беларускага народа. Гэта сітуацыя ўключыла цэнтрабежную ў адносінах да Расіі тэндэнцыю ў гістарычным развіцці Беларусі.

Сістэмны расійскі крызіс, які ва ўсёй яго глыбіні раскрыўся ў сувязі з падзеямі Першай сусветнай вайны, у загалоўку артыкула звязаны з 1917 годам як з яго кульмінацыйным момантам. Такая прывязка ў пэўнай ступені ўмоўная, хоць яна і не выпадковая, паколькі менавіта ў гэтым годзе гістарычны працэс выявіў альтэрнатыўныя варыянты выхаду з крызісу, раней не існаваўшыя. Тым болей яна не выпадковая для Беларусі, перад якой упершыню за многія гады ўзнік асобны ад расійскага варыянт гістарычнага развіцця. Узнікшая сітуацыя ўжо вызначана беларускімі гісторыкамі як «час выбару» [1]. Наш артыкул абмежаваны толькі першым этапам працэсу гістарычнага выбару беларусаў, які завяршыўся пад уплывам вайны на рубяжы 1917–1918 гг.

Разглядаючы ўплыў на беларускую супольнасць расійскага крызісу перыяду Першай сусветнай вайны, варта звярнуць увагу на заклік С. Рудовіча адыйсці ад спрошчанага погляду на гэту вайну як толькі на паскаральніцу расійкай рэвалюцыі 1917 г. Неабходна імкнуцца да асэнсавання таго, «як у разбуральным хаосе вайны і рэвалюцыі крышталізавалася стваральная ідэя нацыянальнага самасцвярджэння беларускага народа» [2, с. 78]. Працягваючы гэту думку, асмелімся сцвярджаць, што вайна для беларускага народа хоць і была трагедыяй, але трагедыяй аптымістычнай. У ходзе яе ўзнікла не толькі неабходнасць, але і прынцыповая ажыццявімасць для беларускага народа гістарычнага рыўка ад стану «рэчы ў сабе» да

стану гаспадара свайго краю і свайго лёсу ў ім. Менавіта дзеля таго, перш за ўсё, каб зразумець неабходнасць і адначасова прынцыповую магчымасць такога рыўка, беларускім гісторыкам неабходна з максімальнай паўнатай прасачыць уздзеянне на Беларусь расійскага крызісу 1914–1918 (і некалькіх наступных) гадоў як сістэмнага складанага фактару фарміравання новых якасцей беларускага народа, уключаючы і яго здольнасць да ўласнай дзяржаватворчасці. А прасачыць з *максімальнай паўнатай* азначае ўлічыць усе істотныя кампаненты гэтага глыбокага крызісу, разам з яго маральным складнікам, што з рознай сілай выяўляўся ва ўсіх сляях расійскага грамадства і разам з іншымі кампанентамі стымуляваў дынамічны, хоць і не прамалінейны, дэфармаваны іншымі фактарамі, працэс самавызначэння беларускага народа, а значыць – і яго аддзялення ад расійскай дзяржавы.

Рашэнне гэтай прафесіянальнай задачы абумоўлена неабходнасцю пераадолення беларускімі гісторыкамі ментальных *табу*, якія фарміраваліся на працягу многіх дзесяцігоддзяў, і прымушалі глядзець на рускі народ як на бездакорнага старшага брата. Аднак гэтаксама, як вопыт Першай сусветнай вайны за некалькі год разбіў ідэалагему аб трыадзіным рускім народзе ў свядомасці беларусаў, так добрасумленае і ўсебаковае даследаванне гэтага вопыту разбівае створаныя стэрэатыпы гэтай вайны. У існуючай у нашай гістарыяграфіі сітуацыі важна якраз тое, што іх пераадоленню спрыяюць дасягненні расійскай гістарыяграфіі апошніх гадоў, забяспечаныя не ў апошнюю чаргу на аснове антрапалагічнага падыходу да вывучэння Першай сусветнай вайны і ўвядзення ва ўжытак новых крыніц, у прыватнасці салдацкіх лістоў з фронту і іншых. Зразумела, адзін невялікі артыкул можа ўнесці толькі сціплую кроплю ў рэчышча даследавання ўплыву на Беларусь звязанага з вайной расійскага крызісу. Яго задач заключаецца ў тым, каб акцэнтаваць асобныя накірункі гэтага ўплыву, меўшыя істотнае значэнне для фарміравання сітуацыі гістарычнага выбару Беларусі.

Беларусь як Паўночна-Заходні край Расійскай імперыі была такім яе геапалітычным рэгіёнам, дзе крызіс расійскай дзяржаўнасці ў гады вайны праявіўся найбольш глыбока і ўсёабдымна, ахапіўшы ўсе сферы дзяржаўнага і сацыяльнага жыцця, паставіўшы на мяжу нацыянальнай катастрофы гістарычнага гаспадара гэтага краю – беларускі народ. Такія маштабы расійскага крызісу на беларускай зямлі былі абумоўлены, па-першае, тым, што Беларусь на некалькі год (з восені 1915 да канца 1917 г.) пераўтварылася ў эпіцэнтр крывавай барацьбы Расійскай дзяржавы з яе наймацнейшым сапернікам – Германіяй, і ў гэтай якасці мусіла несці ўсе ахвяры гэтай

барацьбы, значна пераўзыходзіўшыя ахвяры, выпаўшыя на долю іншых рэгіёнаў імперыі. Па-другое, маштабы крызісу ў Паўночна-Заходнім краі імперыі вызначаліся неадпаведнасцю традыцыйна-імперскага ідэалагічнага абгрунтавання мэтай вайны («за Веру, Царя і Отечество») нацыянальным, рэлігійным і сацыяльным рэаліям поліэтначнага, шматканфесійнага, калісці забранага той жа Расійскай краі. Па гэтых прычынах няздольнасць Расійскай дзяржавы даць эфектыўныя адказы на выклікі, пастаўленыя першай ў гісторыі свету татальнай вайной [гл. 3], тут, на беларускай зямлі, выявілася з надзвычайнай сілай. Як татальная вайна, першая сусветная стала вайной узброеных нацый, хоць апошні тэрмін, як убачым далей, мала адпавядаў узроўню кансалідацыі рускага народа. Аднак несумненна тое, што за час знаходжання Беларусі ў складзе Расійскай імперыі ўпершыню на яе тэрыторыі ў амаль што двухмільённай масе рускага войска, няспынна і па розных каналах звязанага з глыбокім тылам, быў прадстаўлены сам яго вялікасць рускі народ з дасягнутым ім да таго часу ўзроўнем матэрыяльнага і духоўнага развіцця. Ментальна-псіхічныя якасці пасланага на вайну рускага народа, не меней, чым матэрыяльныя фактары, сталі важным складнікам няздольнасці Расіі супрацьстаяць яе моцным заходнім праціўнікам і абумовілі яе паражэнне не толькі як дзяржавы, але і як пэўнага тыпу цывілізацыі. А гэтая няздольнасць, у сваю чаргу, стала важным фактарам паскарэння цэнтрабежных тэндэнцый у шматнацыянальнай Расійскай імперыі і пачатку яе распаду па нацыянальных швах.

У якасці аднаго з першых накірункаў уздзеяння расійскага крызісу на Беларусь склалася усведамленне яе насельніцтвам неэфектыўнасці расійскага войска як абаронцы краіны і ашаламленне, выкліканае прымяненнем ім негуманых спосабаў барацьбы з праціўнікам, спосабаў жорсткіх і разбураючых матэрыяльных асноваў існавання карэннага народа. Як вядома, к зыходу першага года вайны рускія войскі на беларуска-польскім накірунку саступілі праціўніку вялізную тэрыторыю Царства Польскага, адышлі на тэрыторыю Беларусі, дзе пасля ліквідацыі Свянцянскага прарыву германцаў фронт стабілізаваўся на доўгія два з паловай гады. Ужо вынікі першага года вайны выявілі вялікае тэхніка-эканамічнае і арганізацыйнае адставанне Расіі ад яе еўрапейскіх праціўнікаў, перш за ўсё ад Германіі, і засведчылі яе няздольнасць эфектыўна выкарыстаць свае відавочныя перавагі ў людскіх і ў шэрагу відаў сыравінных рэсурсаў. На мяжы 1916–1917 гг. шматлюдная Расійская дзяржава сутыкнулася з крызісам людскіх рэсурсаў для войска, з якім не здолела справіцца да канца вайны [4, с. 155, 157]. Адною з прычын гэтага крызісу былі вялікія страты ў першыя гады вайны. Толькі ў

летнюю кампанію 1915 г. Руская армія страціла забітымі і параненымі 1 410 000 чалавек – у сярэднім па 235 тыс. чалавек за месяц. Палоннымі ў тую ж кампанію яна страціла амаль 1 млн. чалавек, у сярэднім па 160 тыс. чалавек за месяц. У 1916 г. страты таксама былі вялікімі : за год яны перавысілі 2 млн. чалавек забітымі і параненымі і 344 тыс. палоннымі [5, с. 307, 330; параўнанне са стратамі праціўнікаў гл. 5, с. 474–484]. Але і самі гэтыя страты, будучы адной з прычын крызісу людскіх рэсурсаў, адначасова з’яўляліся вынікам адсталасці Расіі, якая выяўлялася ў недастатковым узроўні матэрыяльнага забеспячэння войск, у вялізным бюракратычным наросце на дзеючай арміі і ў недавальняючай эфектыўнасці кіравання войскамі. Няўдачы расійскага войска, якія прывялі вайну на тэрыторыю Беларусі, беларускія сяляне звязвалі з агульным крызісам імперыі : «Няўжо ж нашы не здержаць яго (немцаў – *Р. Л.*). Столькі ж народу пабралі са ўсёй Расіі, – запісваў адзін з назіральнікаў у Ігуменскім павеце. – Але ж снарадаў няма, кажуць, і начальства ўзяткі бярэ і прадае крэпасці і планы. У нас заўсягды так, – гаварылі сяляне. – Таперача снарадаў няма; а што рабіла начальства да вайны і ў час вайны – ганяла налогі, акцызы, толькі глядзела, як бы гэта апошнюю капейку з мужыкоў здзерці. А начальства многа...» [7, с. 824].

Пасля стабілізацыі фронту на тэрыторыі Беларусі дрэнна забяспечаныя і слаба арганізаваныя рускія войскі не здабылі тут ні адной перамогі, усе праведзеныя імі наступальныя аперацыі заканчваліся паражэннямі з вялікімі матэрыяльнымі і людскімі стратамі. Да лета 1917 г. руская армія наогул страціла здольнасць ваяваць, аб чым сведчаць ход і вынікі апошняй яе наступальнай аперацыі. Нягледзячы на забяспечаную пры яе падрыхтоўцы значную перавагу рускіх войск, наступленне скончылася цяжкім іх паражэннем, і яно было прадвызначана яшчэ да пачатку аперацыі. Аб гэтым гавораць шматлікія факты адмовы часцей займаць зыходныя пазіцыі, а тыя часці, што пайшлі ў наступленне, не выяўлялі імкнення развіць першапачатковы поспех, некаторыя з іх адразу ж вярталіся да сваіх акупаў, як толькі сутыкаліся з праціўнікам [8, с. 79, 80].

І ўсё-такі не матэрыяльна-тэхнічная адсталасць Расіі была галоўнай прычынай яе паражэнняў на тэрыторыі Беларусі і ў вайне наогул. Неабходна згадзіцца з тымі расійскімі ваеннымі спецыялістамі, удзельнікамі Першай сусветнай вайны, якія бачаць такую прычыну ў неразвітасці рускага народа, які заставаўся патрыярхальным этнасам з уласцівымі для гэтай стадыі этнічнага развіцця якасцямі. Карэннае рускае насельніцтва, пісаў пасля вайны былы генерал-кватэрмайстар Рускай арміі Ю. Н. Данілаў, «галоўнай сваёй масай жыло ў цемнаце і непісьменнасці. Гэта насельніцтва было

раскідана па вёсках, раз'яднанае паміж сабою вялізнымі адлегласцямі, дрэннымі камунікацыямі і пагружана з галавой у сваё цяжкае непрыгляднае гаспадарчае жыццё» [9, с. 29]. Такі стан матэрыяльнага існавання не спрыяў фарміраванню ў масе народа нацыянальнай свядомасці і засваенню нацыянальных інтарэсаў, а на гэтай аснове – агульнарасійскага патрыятызму. Шмат камандзіраў паведамлялі камандаванню аб адсутнасці гэтых якасцей у рускіх салдат. Удзельнік вайны генерал Галавін цытуе шэраг такіх рапартаў: «Няма дысцыпліны, няма вывучкі, няма жадання працаваць як усведамлення абавязку, любові да радзімы, няма асноўных паняццяў аб свабодах. Поўная самаволя ў выкананні загадаў. Адна думка – хутчэй бы мір. А як сродак – нічога не рабіць...», – паведамляў камандзір 5-й стралковай дывізіі генерал Лебедзеў. «Некультурныя масы, пазбаўленыя здаровага пачуцця патрыятызму і нацыянальнага адзінства, не ўсведамляюць задач і мэтаў вайны, не разумеюць немагчымасці для Расіі» сепаратнага міру, – пісаў памочнік начальніка штаба Вярхоўнага галоўнакамандуючага палкоўнік Новікаў [5, с. 241, 242]. Ужо пасля першых няўдач на фронце, задоўга да таго, як рэальным фактарам фарміравання настрояў салдацкай масы стала антываенная прапаганда большавікоў, ваенныя ўлады адзначалі пашырэнне паражэнскіх настрояў: «хутчэй бы немцы ўзялі Петраград...»; «няхай Германія пераможа, за тым царом будзе лепей жыць» і г.д. [10, с. 141]. Характэрна, што іх выяўлялі тыя ж самыя салдаты-сяляне, якія падчас мабілізацыі спявалі прыпеўкі: «Мы сначала возьмём Краков, а потом уже Берлин...» І тлумчылі, для чаго: «Налогом обведем» [11, с. 113]. У святле гэтых фактаў лёгка зразумець, што Беларусь (Паўночна-Заходні край імперыі) была чужая для рускіх салдат, краем, за які няварта было цяпець пакуты і рызыкаваць жыццём. «Мы курскія, вяцкія, да нас немец не дойдзе», – так салдаты з карэннай Расіі выражалі сваё стаўленне да вайны, стаўшай для іх неспадзявана цяжкай і бессэнсоўнай.

Не здолеўшы абараніць тэрыторыю Беларусі і яе насельніцтва ад знешняга ворага, рускае войска самое несла небяспеку для гэтага краю. Яго эвалюцыя ў гэтым накірунку пачалася з пераходу Вярхоўнага галоўнакамандавання да выкарыстання тактыкі «выпаленай зямлі» пры адступленні з Польшчы і Заходняй Беларусі летам 1915 г. Насельніцтва гэтых тэрыторый, дзе добраахвотна, хоць і пад уплывам антыгерманскай прапаганды, а дзе і гвалтам высялялася ваеннымі і грамадзянскімі ўладамі, яго маёмасць і пасевы знішчаліся, коні і буйная рагатая жывёла, транспартныя сродкі рэквізаваліся, іншыя матэрыяльныя каштоўнасці знішчаліся або вывозіліся ў тыл [12, с. 95–96]. Гэта арганізаванае зверху вынішчэнне плёну працы

многіх пакаленняў дапаўнялася стыхійным рабаўніцтвам мясцовага насельніцтва, якое ўчынялі адыходзіўшыя на ўсход расійскія вайскоўцы. Найбольшай жорсткасцю пры гэтым вылучаліся казакі, здаўна прывыкшыя глядзець на вайну як на сродак здабычы.

Але гэта быў толькі пачатак. Да восені 1917 г. 1,5-мільённая расійская армія пераўтварылася ў сапраўдную арду, якая займалася рабаўніцтвам і пагромамі цывільнага насельніцтва, не спыняючыся перад забойствамі людзей, незалежна ад іх полу і ўзросту. Усведамленне гэтай з’явы, як паўсядзённай і тыповай для расійскага войска на працягу апошняга паўгода яго знаходжання на беларускай зямлі, адкрывае настолькі жудасную старонку Першай сусветнай вайны, што беларускія гісторыкі не адважваюцца аб ёй пісаць і сёння. Але гаварыць і пісаць неабходна, як ні шаблонна гэта гучыць, дзеля пазнання гістарычнай праўды – не толькі праўды аб самой «вялікай» вайне, але і аб умовах фарміравання звязанага з ёю нацыянальнага руху і беларускай дзяржаўнасці.

Часткай гэтай трагічнай праўды з’яўляецца праўда аб бежанстве – з’яве Першай сусветнай вайны, якая хоць і вывучаецца беларускімі і расійскімі гісторыкамі [гл. 13; 14 і інш.], але ўсе грані якой яшчэ не выяўлены, а маштабы недастаткова ўсвядомлены. Аб стане яе вывучэння сведчаць хоць бы істотныя, у сотні тысяч, разыходжанні ў падліках колькасці бежанцаў з Беларусі. Адпаведна з задачай артыкула мы закранем толькі некалькі аспектаў гэтай праблемы. Відавочна, што гэтая з’ява не ўзнікла стыхійна. Яна была вынікам адпаведнай палітыкі расійскіх уладаў, якія на пачатку вайны прапагандысцкімі сродкамі сфарміравалі ў насельніцтва ірацыянальны, сеяўшы панічны страх вобраз наступаўшых немцаў, а затым перайшлі да гвалтоўнага высялення людзей з роднай зямлі на ўсход. Гэты шлях быў абазначаны магіламі пахаваных на скорую руку дзяцей і старых. Разам з тым, асудзіўшы вялізныя масы беларусаў на фізічныя і маральныя пакуты, пераўтварыўшы для іх смерць у будзённую з’яву [15, с. 240–241], трагедыя бежанства дала ім новы і важны вопыт, расшырыла іх кругагляд, паскорыла фарміраванне нацыянальнай свядомасці. «Вопыт бежанства стаў для беларусаў адным з самых значных за ўсю іх гісторыю, поўным найцяжэйшых выпрабаванняў, страт і, як вынік, пачаткам каласальнага, амаль што выбуховага, масавага этнасацыяльнага прасвятлення...» [16, с. 1]. Апынуўшыся сярод рускіх людзей, многія тысячы беларусаў усвядомілі сваю іншасць – «знайшлі сваю нацыю» [17, с. 217], як вызначыў гэты працэс Мікалай Улашчык. Прычым, на гэтую іншасць указала ім мясцовае насельніцтва, не прызнаўшае ў беларусах рускіх – ні па мове, ні па звычаях, ні па вопратцы. Але сапраўдныя праблемы

пачаліся пазней, пасля першых цёплых хвілін сустрэчы бежанцаў, калі выяснілася, што іх з'яўленне ў глыбіннай Расіі абвастрае цяжкасці з забеспячэннем мясцовага насельніцтва хлебам, жыллём, працай, і што яны нават разлічваюць на кавалак зямлі для ўтрымання сваіх сем'яў. Рускія сяляне і рабочыя, нярэдка пры падтрымцы мясцовай улады, пачалі выцясняць канкурэнтаў усімі спосабамі, даходзячы да разбурэння печаў і выдзірання вокан у іх жыллі [18, с. 110; 19, с. 79]. Расійскія даследчыкі бежанскай праблемы паказалі, што такая драматычная сітуацыя склалася задоўга да прыходу бальшавікоў да ўлады, з палітыкай якіх звязвалі пагаршэнне становішча бежанцаў асобныя беларускія гісторыкі. Па ацэнцы «Дзянніцы», органа Белнацкама, гэтая сітуацыя прымусіла бежанцаў-беларусаў дамагацца вяртання на радзіму, пад уладу нямецкага шуцмана, каб толькі не існаваць далей у такіх невыносных умовах [20]. На сваю спустошаную вайной радзіму яны вярталіся ўжо іншымі людзьмі, ясна ўсвядоміўшымі, кім яны з'яўляюцца.

Што датычыць тых беларускіх сялян, якія засталіся на неакупіраванай тэрыторыі, то пасля Лютаўскай рэвалюцыі на іх светапогляд і грамадскія паводзіны некаторы час працягвалі ўплываць яшчэ даваенныя спадзяванні атрымаць зямлю за кошт «польскіх» памешчыкаў краю. Калі мы кінем погляд на паводзіны беларускага сялянства падчас выбараў у перадваенныя расійскія Дзяржаўныя Думы, то заўважым, што гэтыя паводзіны былі матываваныя якраз спадзяваннямі сялян і іх прадстаўнікоў у II – IV Думах на правядзенне ўрадам аграрнай рэформы, у выніку якой яны б набылі зямлю ў прыватную ўласнасць [21, с. 284, 288]. А галоўным землеўласнікам у Беларусі, як вядома, быў польскі (ці спольшчаны) памешчык. Такім чынам, беларускія сяляне аб'ектыўна і суб'ектыўна – у прамовах сваіх дэпутатаў у Думе – выступалі як саюзнікі царызму ў барацьбе з польскім землеўладаннем, дазваляючы расійскім правам маніпуліраваць сабою. Па гэтай жа прычыне дэпутаты ад сялянскай курыі з беларуска-літоўскіх губерняў выступалі супраць увядзення шырокага мясцовага самакіравання (аўтаноміі). Яны баяліся, што памешчыкі, захапіўшы ў свае рукі самакіраванне краю, не дазволюць затым правесці ў жыццё аграрную рэформу ў інтарэсах сялянства. У гэтай сітуацыі беларускай адраджэнскай інтэлігенцыі цяжка было пераканаць сялян у неабходнасці аўтаноміі для Беларусі, а расійскім чарнасоцэнцам, наадварот, лёгка было прадставіць адраджэнцаў у якасці інструмента «польскай інтрыгі» ў краі.

Аднак ужо ад пачатку вайны паводзіны «сюзніка» – царызму – у дачыненні да сацыяльнага антаганіста беларускіх сялян пачалі насцярожваць іх. Пад пагрозай страціць Польшчу тэрытарыяльна і ў

палітычных адносінах царызм пачаў палітычную гульню з польскім памешчыцкім класам. 14 жніўня 1914 г. была абвешчана заява Вярхоўнага галоўнакамандуючага, вялікага князя Мікалая Мікалаевіча, аб тым, што пасля вайны Расія можа прызнаць аўтаномію Польшчы ў межах Расійскай імперыі. Неўзабаве пачаліся крокі па стварэнні польскага войска, яго першыя аддзелы з'явіліся на беларускай зямлі [22]. Хоць Лютаўская рэвалюцыя скінула царызм, але пачатая ім польская палітыка на новай ідэалагічнай аснове працягвалася Часовым урадам. Гэты фактар, разам з канфузным вынікам летняга «наступлення» войск Заходняга фронту, дазволіў зразумець беларускаму сялянству, што на падтрымку расійскай дзяржавы ў рашэнні зямельнага і іншых жыццёва важных для яго пытанняў разлічваць болей не даводзіцца. Пачатак павароту ў настройах беларускага сялянства ў бок «будаўніцтва сваёй хаты» пераважна ўласнымі сіламі неабходна бачыць, на нашу думку, у двух фактах, якія адносяцца да канца лета – пачатку восені 1917 г. : у зрыве хлебнай манаполіі (сяляне адмаўляліся карміць няздольнае абараніць краіну войска) [23, с. 17] і ў прыняцці беларускімі арганізацыямі курсу на стварэнне беларускага войска [24, с. 58]. Характэрна, што матывамі, пабуджаўшымі да стварэння ўласнага войска, на Ўсебеларускім з'ездзе назавуць імкненне не дапусціць канчатковага разарэння краю расійскім войскам, якое развальвалася, неабходнасць патэнцыяльнага сродку абароны ад польскага войска (корпус Доўбар-Мусніцкага) і падтрыманне бяспекі ў краі на выпадак стыхійнага вяртання бежанцаў.

Нізкі ўзровень мадэрнізаванасці расійскага соцыуму і архаічнасць палітычнай сістэмы Расіі прадвызначылі яе няўстойлівасць у барацьбе з імперыялістычнымі сапернікамі і ўключылі механізм яе распаду па нацыянальных швах. У такой сітуацыі вайна стала *аптымістычнай трагедыяй* для беларускага народа, паколькі не толькі прымушала шукаць паратунак на шляху аддалення ад імперыі, але і стварала шансы поспеху на гэтым шляху. Не апошнім сярод гэтых шансаў была эвалюцыя свядомасці беларускага сялянства.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1. Рудовіч С. Час выбару : Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе. Мінск : Тэхналогія, 2001. – 201 с.
2. Рудовіч С. Беларусь у Першай сусветнай вайне і рэвалюцыі 1917 г. : актуальныя праблемы даследаванняў // Гісторыя, якой няма ў падручніках. Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2002. С. 77 – 82.

3. Магареев П. Э. Первая мировая как тотальная война // Новая и новейшая история. 2004. №4. С. 3–16.
4. Гавриков Л. М., Кутузов В. В. Истощение людских ресурсов русской армии в 1917 г. // Первая мировая война. М. : Наука, 1968. С. 145 – 157.
5. Головин Н. Н. Военные усилия России в мировой войне. – М. : Кучково поле, 2001. – 440 с.
6. Степанов А. И. Общие демографические потери населения России в период Первой мировой войны // Первая мировая война : Пролог XX века. М. : Наука, 1999. С. 474–484.
7. Документы и материалы по истории Белоруссии. Т. 3. Минск : Изд-во АН БССР, 1953.
8. Лигута В. Н. 810-дневное противостояние в Сморгони // Беларусь у гады Першай сусветнай вайны. Сморгоншчына : трагедыя, гераізм, памяць : матэрыялы міжнарод. навукова-практ. канф. (Смаргонь, 18 – 19 мая 2007 г.) / навук. рэд. А. М. Літвін, У. В. Ляхоўскі. Мінск : Чатыры чвэрці, 2009.–740 с.
9. Данилов Ю. Н. На пути к крушению : Очерки из последнего периода русской монархии. М. : Воениздат, 1992. – 287 с.
10. Аксёнов В. Б. Война и власть в массовом сознании крестьян в 1914–1917 годах : архетипы, слухи интерпретации // Российская история. 2012. №4. С. 137–145.
11. Александров Н. «Мы сначала возьмём Краков, а потом уже Берлин». Костромская деревня в начале войны // Родина. 2014. №8. С. 112–113.
12. Смольянинов М. М. Беларусь в Первой мировой войне 1914–1918 гг. Минск : Беларуская навука, 2014.– 317 с.
13. Курцев А. Н. Беженство // Первая мировая война : Пролог XX века. – М. : Наука, 1999. С. 140–146.
14. Утгоф В. С. Белорусские беженцы Первой мировой войны : автореф дис. ... кандидата историч. наук. –СПб : РАН; Санкт-Петербург. Ин-тут истории, 2003. – 23 с.
15. Белявина В. Н. Беларусь в годы Првой мировой войны. Минск : Беларусь, 2013.–398 с.
16. Лабынцев Ю. А. Повествования западнобелорусских беженцев-очевидцев о революционной России. URL : <http://www.knizkult.narod.ru/Labyncev.htm>. Дата доступа : 2011. 09. 17.
17. Улашчык М. Бежанства / публ. А. Ліса; пасляслоўе В. Скалабана. Спадчына. 2001.- №3–С. 211 – 218.
18. Курцев А. Н. Беженцы Первой мировой войны в России (1914 – 1917) // Вопросы истории. 1999. №8.
19. Лахарева Н. В. Судьба беженцев Первой мировой войны в Советской России (на примере Курской губернии) // Армия в истории России. Материалы межвуз. научн. конф. Курск : Изд-во РОСИ, 1997. С. 77–80.
20. Дзянніца. 1918. 19 жніўня. №25.
21. Забаўскі М. М. Праблемы аўтаноміі беларуска-літоўскіх губерняў у перыяд выбараў і дзейнасці расійскай Дзяржаўнай думы (1906–

- 1917 гг.) // Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 1. С. 274–296.
22. Белякевич И. И. Из истории создания польских национальных формирований в составе русской армии во время Первой мировой войны // Первая мировая война. М. : Наука, 1968. С. 158–169.
23. Рыжанкоў І. М. Сялянства Беларусі ў вырашэнні грамадска-палітычных і эканамічных праблем (сакавік–кастрычнік 1917 г.) : аўтарэф. дыс. ... кандыдата гіст. навук. – Мінск, 2006. – 20 с.
24. Савіцкі В. Беларускае войска : ад ідэі да спроб рэалізацыі // Беларускі гіст. часопіс. 1994. №4. С. 56– 64.

УДК 327(73;510)

А. П. КОСОВ

(УО «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова»)

ПОЛИТИКА США В ОТНОШЕНИИ КИТАЯ В ПЕРИОД ПРЕЗИДЕНТСТВА Д. ЭЙЗЕНХАУЭРА

В настоящей статье рассматривается эволюция внешней политики США в отношении Китая в период президентства Д. Эйзенхауэра. Особое внимание обращается на основные движущие силы внешнеполитического курса Вашингтона. В первую очередь освещаются подходы американской администрации и Конгресса США к Китаю, характеризуются политическая и военно-политическая составляющие стратегического курса Вашингтона в отношении КНР и Китайской Республики.

Выборы 1952 г. в США принесли победу республиканцам. Д. Эйзенхауэр победил, выдвинув платформу национальной безопасности, которая призывала к освобождению попавших под влияние коммунизма стран. Программа действий будущего президентства была создана его ближайшим советником по внешнеполитическим вопросам Дж. Ф. Даллесом [1, с. 84]. Это касалось и Азиатско-Тихоокеанского региона, в том числе и Китая. Хотя для Дж. Ф. Даллеса Азия являлась второстепенным регионом. Он полагал, что реальное сражение с коммунизмом для Запада состоится в Европе [1, с. 77].

Как известно, республиканцы активно критиковали доктрину «сдерживания» Г. Трумэна и утверждали, что именно из-за